

Recenzja rozprawy doktorskiej pani mgr Emilii Nodzak

pod tytułem

**„Women's Occupational Identities in American Primetime Dramas of the Early
Twenty-First Century”**

Rozprawa doktorska pani mgr Emilii Nodzak poświęcona jest analizie sposobu przedstawienia kobiet czynnych zawodowo, oraz konstruowania ich tożsamości zawodowej, w serialach amerykańskich pierwszej dekady XXI wieku. Materiał do analizy stanowią seriale telewizyjne nadawane w godzinach największej oglądalności, czyli mające możliwie największą widownię, a co za tym idzie, największy zasięg potencjalnego wpływu na kształtowanie światopoglądu odbiorców.

Pracę otwiera obszerny wstęp, podzielony na 9 sekcji, w którym Autorka określa cel pracy, jej ramy teoretyczne, definiuje podstawowe terminy, przedstawia główne pytania badawcze, osadza swoje badania w kontekście dotychczasowych badań w zakresie będącym w jej polu zainteresowania, charakteryzuje materiał wybrany do analizy i metody wykorzystane w tej analizie, zamykając tę część wstępną informacją o strukturze dysertacji. Poza wyjaśnieniem źródeł inspiracji, czy też pomysłu na taki, a nie inny obszar i tematykę badań, Autorka charakteryzuje syntetycznie zmieniającą się rolę kobiet czynnych zawodowo w historii Stanów Zjednoczonych, od okresu kolonialnego, do czasów współczesnych. Przechodzi następnie do omówienia sposobu przedstawiania kobiet pracujących w tekstach kultury. Omawia bardzo zwięźle przykłady utworów literackich z wieku XIX oraz z pierwszych dwóch dekad XX, w których pojawiają się kobiety pracujące, a następnie przechodzi do przekrojowego przedstawienia programów telewizyjnych z kolejnych dekad, aż do współczesności, w których pojawiają się takie właśnie bohaterki w rolach pierwszo- lub drugoplanowych. W tym miejscu pracy pominięta zostaje zupełnie literatura z pozostałej części XX wieku, a także produkcje filmowe (odniesienie do nich pojawi się w sekcji 6 wstępu). Płynne przejście na stronie 11 od omawiania tekstów literackich (dochodzącego do tekstów z początku lat 30. XX wieku), do tego, co pojawia się w telewizji stającej się nową przestrzenią, w której mogą być przedstawiane kobiety czynne zawodowo, pozostawia czytelnika w pewną lukę informacyjną. Literatura XX-wieczna już nie ma znaczenia? Przez

takie przejście do materiału telewizyjnego mamy rozumieć, że Autorka uważa programy telewizyjne za odpowiednik tekstów literackich sprzed pojawienia się nowego środka masowego przekazu? Szkoda, że nie mamy w tym miejscu jakiegoś wyjaśnienia, dlaczego literatura zupełnie znika z pola zainteresowania Autorki.

Kolejna część wstępu przedstawia podstawy teoretyczne, do których Autorka odnosi się w dalszej części pracy. Wyjaśniwszy kluczowe pojęcia w kolejnej sekcji wstępu, Autorka przedstawia przegląd literatury przedmiotu, i w tym miejscu wyjaśnia, iż nie zajmuje się produkcjami filmowymi, w których bohaterkami są kobiety pracujące, ze względu na ich małą liczbę i fakt, że w tego typu produkcjach najczęściej praca zawodowa stanowi jedynie tło dla głównej fabuły, najczęściej związanej z wątkiem miłosnym. Przyznaje jednocześnie, że istnieją publikacje dotyczące przedstawienia w filmie kobiet czynnych zawodowo. Autorkę z racji materiału wybranego do analizy najbardziej interesują publikacje na temat postaci kobiecych w produkcjach telewizyjnych, i przegląd takiej literatury przedmiotu otrzymujemy na kolejnych stronach tej części wstępu. Z przeglądu piśmiennictwa wyciąga Autorka wnioski w zakresie tego, w jakim stopniu jej badanie wypełnia lukę badawczą. Jako swoje główne zadanie badawcze Autorka określa identyfikację i charakterystykę typów tożsamości zawodowej, które pojawiają się w amerykańskich produkcjach telewizyjnych pierwszej połowy XXI wieku, emitowanych w głównym paśmie, czyli w godzinach największej oglądalności. Materiał do analizy to 50 seriali obyczajowych wyemitowanych w latach 1999-2010, w których przynajmniej jedna z głównych postaci to kobieta czynna zawodowo. Analiza (ilościowa i jakościowa) ostatecznie objęła 223 bohaterki pojawiające się w taki sposób wyselekcjonowanych produkcjach.

Po części wstępnej dysertacji następują cztery rozdziały, wnioski, obszerna bibliografia i filmografia oraz lista tabel. Całość zamyka się w niecałych 200 stronach.

W rozdziale pierwszym autorka przedstawia tło społeczne i dane demograficzne, stanowiące odniesienie dla analizy sposobu przedstawienia w produkcjach telewizyjnych pracujących Amerykanek. Mamy więc dane statystyczne dotyczące udziału kobiet w amerykańskim rynku pracy na początku XXI wieku i analizę ilościową zawodów reprezentowanych w materiale badawczym. Przedstawienie grup zawodowych, a w nich przedstawicielek różnych grup wiekowych i etnicznych okazuje się być w jakimś zakresie odzwierciedleniem rzeczywistych danych demograficznych, choć istnieją grupy niedoreprezentowane, jak np. osoby starsze.

Rozdział drugi dotyczy strategii wykorzystywanych w budowaniu tożsamości zawodowych bohaterek omawianych seriali oraz tego, na ile bohaterki te wykazują cechy osobowości uważane za kobiece, a na ile takie, które tradycyjnie przypisywane są mężczyznom. Autorka odkrywa, że w omawianym materiale cechy tożsamości zawodowej, którą budują bohaterki, mają charakter androgeniczny, czyli nie należą do tych tradycyjnie

przypisywanych do jednej z płci, a najkorzystniejszą kombinacją jest połączenie kobiecego wyglądu z androgenicznymi cechami osobowości, pozwalającymi na profesjonalne wykonywanie obowiązków zawodowych.

Rozdział trzeci poświęcony jest sposobowi przedstawienia w omawianym materiale fizyczności kobiet pracujących, a fizyczność ta dotyczy zarówno samego ciała, jak i sposobu ubierania (się) bohaterek w omawianych produkcjach telewizyjnych. Owa fizyczność to bardzo ważny element budowania wizerunku kobiety czynnej zawodowo. Nadreprezentacja kobiet bardzo szczupłych i zadbanych, odnotowana przez Autorkę, wynika w dużej mierze z wymogów gatunkowych i oczekiwań widowni dotyczących atrakcyjności fizycznej bohaterów seriali, nie stanowiąc odzwierciedlenia stanu faktycznego.

Rozdział czwarty to analiza tożsamości zawodowej kobiet w omawianych produkcjach, ilościowa i jakościowa, w ujęciu interseksyjnym. Autorka przeprowadza najpierw ilościową analizę wybranych do badania seriali, określając proporcje występowania wśród bohaterek czynnych zawodowo kobiet stanu wolnego, mężatek i matek. W drugiej części rozdziału prowadzona jest analiza jakościowa z podziałem na postaci bezdzietne, i posiadające potomstwo. Rozważania prowadzą do wniosków dotyczących pokazywania łączenia pracy zawodowej z obowiązkami domowymi i życiem prywatnym. Autorka zauważa wzrost - w stosunku do produkcji wcześniejszych omawianych w literaturze przedmiotu - liczby bohaterek nieheteroseksualnych, oraz odnotowuje fakt podobnego sposobu przedstawienia problemów związanych z łączeniem pracy zawodowej i życia rodzinnego w przypadku bohaterek pochodzących z różnych grup etnicznych. Problemem pozostaje mało zróżnicowany sposób przedstawiania rodzicielstwa matek pracujących, a postaci kobiece w omawianych produkcjach telewizyjnych wikłają się przede wszystkim w wątki o charakterze romansowym, co jest standardowym rozwiązaniem fabularnym i w tym zakresie nie nastąpiła żadna znacząca zmiana w stosunku do produkcji z dekad wcześniejszych. Fakt, że – jak pisze Autorka – nie ma w życiu bohaterek w analizowanych produkcjach równowagi między życiem prywatnym a pracą, a wybór między zobowiązaniami zawodowymi a życiem rodzinnym często prowadzi do dramatycznych sytuacji, wynika w dużej mierze z wymogów fabularnych i konieczności wprowadzania wątków angażujących widza emocjonalnie. Napięcia na linii praca-rodzina są naturalne i w dużej mierze odzwierciedlają stan faktyczny, zwłaszcza w przypadku, gdy matka/zona jest lekarką czy policjantką (a to popularne zawody w analizowanych serialach), pracującą w systemie dyżurowym. Gdybyśmy poddali analizie postaci męskie w tego typu serialach i reprezentujące te same zawody, temat braku równowagi pomiędzy życiem prywatnym, a zawodowym pojawiałby się prawdopodobnie również często.

Dysertację kończą wnioski, w których autorka porównuje wyniki swojego badania z podobnymi badaniami dotyczącymi wizerunku kobiet pracujących w produkcjach

telewizyjnych dekad wcześniejszych. Okazuje się, że w dalszym ciągu bohaterki są w znakomitej większości przypadków przedstawicielkami klasy średniej, rasy białej (ale, jak zauważa autorka ich liczba w grupie badanej odpowiada składowi współczesnego społeczeństwa amerykańskiego), a najbardziej reprezentowana grupa wiekowa to 30-39 lat, czyli środek kariery osób w wieku produkcyjnym. Autorka zauważa, że w ciągu analizowanych sezonów wybranych seriali bohaterki w niewielkim stopniu awansują. Wnioski te nie zaskakują, podobnie jak nie dziwi brak znaczących zmian w przedstawieniu kobiet w serialach w porównaniu do dekad poprzednich. Sposób doboru bohaterek w produkcjach telewizyjnych zawsze zależy od tego, jaki jest potencjalny adresat danej produkcji. Myślę, że gdybyśmy zainteresowali się badaniem odbioru analizowanych seriali, ich recepcją i strukturą społeczną grupy widzów, okazałoby się, że największą grupę stanowią białe kobiety z klasy średniej (choć zapewne nie do końca z tej samej grupy wiekowej, w której mieści się największa grupa bohaterek). Brak produkcji skupiających się na życiu zawodowym klasy najniższej również nie dziwi – ta klasa była w centrum zainteresowania telewizji krajów socjalistycznych (tu dobrym przykładem może być czechosłowacka produkcja z lat 70., „Kobieta za ladą”), czyli produkcje tego typu miały swój wymiar ideologiczny i propagandowy (co oczywiście nie jest cechą jedynie produkcji telewizyjnych czasów socjalizmu). Brak awansu zawodowego bohaterek wynika w dużej mierze z powodów, nazwijmy to, fabularnych. Tego typu fabułę, pokazującą awans wbrew przeciwnościom, częściej spotkamy w filmach fabularnych („Dziewczyna pracująca” jest tutaj dobrym przykładem), w których mamy zwykle jedną, zamkniętą historię. Fabuły seriali obyczajowych, w szczególności tzw. procedurali, nie opowiadają historii życia zawodowego bohaterów, w sensie rozwoju ich kariery, nie o tym jest ten gatunek. Poza tym awans, zmiana stanowiska, komplikowałaby często kwestię miejsca akcji, ponieważ bohater/bohaterka wraz z awansem zmieniałiby w jakimś zakresie swoje najbliższe środowisko, w którym mamy już sieć relacji i powiązań, stanowiących obyczajową tkankę serialu. Takie rozwiązania czasem pojawiają się przy zakończeniu serialu, jak ma to np. miejsce w „Potyczkach Amy”, które kończy decyzją głównej bohaterki, sędzi sądu rodzinnego, o ubieganiu się o stanowiska senatora. Innymi słowy, brak awansu bohaterek seriali raczej nie wynika z próby pokazania, że kobiety w społeczeństwie amerykańskim nie awansują, ale z pewnych ograniczeń fabularnych. Podobnie, wydaje mi się, jest w zakresie niskiej reprezentacji bohaterek z klas najniższych – trudniej jest wymyślić interesującą dla odbiorcy fabułę dotyczącą pracy sprzątaczką, niż np. lekarki czy policjantki w stopniu detektywa, choć zdarzają się wyjątki, jak na przykład jedna z nowych produkcji, „Sprzątaczką” (2021, tytuł org. „Maid”, Netflix), której bohaterka, młoda kobieta bez wykształcenia, z małym dzieckiem, decyduje się na opuszczenie znęcającego się nad nią męża i podejmuje pracę jako sprzątaczką właśnie. Serial ten kończy się może nie tyle stricte awansem

zawodowym, ale decyzją bohaterki o podjęciu studiów, które umożliwi jej otrzymane stypendium.

Praca pani mgr Nodzak jest bardzo rzetelnym opracowaniem wybranego materiału. Jest napisana poprawnym językiem, starannie zredagowana (zdarzają się sporadycznie bardzo drobne błędy natury redakcyjnej raczej niż językowej, np. str. 20 „nor only” zamiast „not only”, czy brakujący rodzajnik określony „the” przed podaniem danej dekady np. na stronie 13, lub 14). Sposób zapisu bibliograficznego jest konsekwentny, bibliografia jest wystarczająco bogata, a kluczowe pozycje bibliograficzne aktualne. Na docenienie zasługuje ogrom analizowanego materiału audiowizualnego.

Zasadniczo nie mam większych uwag krytycznych pod adresem Autorki i przygotowanej przez nią rozprawy doktorskiej. Praca jest napisana w sposób przemyślany, jak wykazuje Autorka – wypełnia pewną lukę badawczą w zakresie badań nad telewizją, a pani mgr Nodzak wykazuje się zrozumieniem omawianych zagadnień oraz zainteresowaniem tematem. Zarówno rozważania teoretyczne, jak i analizę autorka prowadzi w sposób prawidłowy, podkreślając samodzielność formułowanych poglądów i wniosków. Jako literaturoznawcy, brakuje mi większych odniesień do ograniczeń fabularnych i gatunkowych, wpływających na takie, a nie inne rozwiązania dotyczące losów bohaterek, ale rozumiem przyjętą przez Autorkę perspektywę.

Przedstawiona mi do recenzji praca pani mgr Emilii Nodzak jest opracowaniem w moim przekonaniu bardzo dobrym, wskazującym na samodzielność badawczą autorki i jej umiejętność krytycznej refleksji. W związku z powyższym, uważam, że rozprawa doktorska pani mgr Emilii Nodzak **spełnia wymagania dla tego typu pracy i wnoszę o dopuszczenie jej do kolejnego etapu postępowania** w przewodzie doktorskim.